

1843-1895

ՀԱՏՈՐ ԵՎ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՏԱՐԷԳԻՐՔ ՀԱՅՈՅ

Ի ԼԱԹԱՅ ԵՒ ՕԼԱԹԱՅ ԵՐԿՐԻ

(Տես յէջ 487)

1430 ԹՎ. Ֆռանգաց ՌՆԼ. վախճանեցաւ Քնեազ Վիդուդ, որ էր քաջ և արի ընդդէմ թշնամեաց իւրոց. զոր և գրազարն (Թաթարք) մինչեւ իւր դաւադրն (աթոռ տէրութեան) որ կոչի Ղրիմն, մինչեւ ի այն հալածեաց և կոտորեաց, և զ' 20,000 Գազարն զերի վարեց, և երբ ի այսմ Լիդվայի երկիր (Լիդուանիա), և անդ բնակեցոյց զնոսա. որք են այժմ ի Վիլնային գաւառն՝ այնոքիկ են յորէն յայնմանէ:

1434 ԹՎ. Ֆռանգաց ՌՆԼԳ. Եկայլոյ (Եակելլոն) էառ զՄաճրաց երկրին գդախթն. այս Եկայլոյ երեք եղբայր ունէր. Վեդուդ, Շվիարհայլոյ և Կորէկալ:

1444 Կամինիցս իրհեղեղ եկաւ, և զբերդն ուեբեց, և զլրազացքն տաւ. և շատ պակասութիւն արաւ աշխարհի. մարտի 22, օրն կիրակի, ի պարօնութեան Տիտրիխին: Եւ ի նոյն ամին խաբեց Մանայիլն զԻւախնին (Լեհք), և կամեցաւ զբերդն տալ, և ոչ ետուր:

1448 ԹՎ. ՊՂԶ. Նստաւ ի Թազաւորութիւն Քազաւորն, որ էր հայրն Զիկմոնդին. և վախճանեցաւ Զիկ. (1492):

1450 Մեծ կռիւ արաւ Եկայլոյ ի հետ Բրուսին. և յաղթեցին գրուսն:

1454 ԹՎն. ՌՆԾԴ. Գազմիր Թազաւորն կռիւ արար ի Վոյնցային տակն:

1467 ԹՎ. ԶԶ. Մնաւ Զիկմոնդ Թազաւորն. որ է որդի Գազմիր Թազաւորին, յունուարի առաջին օրն, որ է նոր տարի:

1475 Ան ազգն Տանկըն զՍեչովն այրեց. զոր յետոյ Շտեֆան վոյվոտան գիւրեանը կոտորեց մինչ իսպառ.:

1475 ԹՎ. ԶԻԴ. Տանկի ազգն էառ գկաֆա՝ ի ձեռաց Ֆռանգացն ազգին:

1483 ԹՎ. ԶԼԲ. Ան ազգն Տանկի էառ ի քրիստոնէից ձեռացն զԿիլիկի (Քիլիկի) և զԱլքէրմանն:

1484 ԹՎ. ԶԼԳ. Եկաւ Թուրքն և զԿիլիկի և զԱլքէրմանն էառ իւր ձեռաց տակ:

1485 ԹՎ. ԾԼԴ. Օգոստոսի ամսոյն Շտեֆան վոյվոտան Օլախի (Վլաչք) երկրին՝ հռոտովադ (հպատակութիւն) արաւ Քազիմիր Թագաւորին Իլախաց երկրին:

1485 ԹՎ. ԶԼԴ. Երկուսում անգամ Թուրքն զՍեչովն այրեց:

1494 ԹՎ. ԶԽԳ. Զճըհուտ ազգն ի այսմ Լիդվայի երկրէն վարեցին և հալածեցին:

1497 ԹՎ. ԶԽԶ. Հոկտեմբ. 25. ԸղՕլպարախդ Թագաւորն Իլախաց՝ անհաւատ և խաբեբայ ազգն որ կոչի Օլախ, կոտորեցին ի Պուքովինան, Շտեֆան պարոն:

1497 ԹՎ. ԶԽԶ. Իլախ Թագաւորն Օլպարախդ (Ալքերտ) անուն՝ Օլախաց երկրի վերայ գնաց:

1498 ԹՎ. ԶԽԷ. Եկաւ Մալգոյն? Տանկը: Եւ ի նոյն ամին եկաւ Շտեֆան վոյվոտայ Օլախաց՝ ի վերայ Կամենիցոյս. և պատնէշ արաւ ութ շարաթ:

1502 ԹՎ. ԶԾԱ. Վաղլանեցաւ Տէր Խաչատուր Եպիսկոպոսն, որ էր ազնիւ և աստուածաբան վարդապետ:

1503 ԹՎ. ԶԾԲ. Ըստըմպոյն՝ զտէր Թովհաննէսն, զտէր Դաւիթն, զտէր Սարգիսն՝ որք էին յԷմիածնայ նվիրակք, նահատակեցան, մատնելով ի ձեռաւ. և վասն անմեղութեան նոցա ի յերկնից մեծաբանչ լոյսն ճառագայ. Թեց ի վերայ մարմնոյ նոցա. զոր Տէր Աստուած տացէ մեզ ամենեցուն ըզնոյն մասն և բաժին՝ զոր նոքա ընկալան ի Տեառնէ:

1506 ԹՎ. ԶԾԵ. Օգոստոսի 19. Վաղլանեցաւ Թագաւորն Ալեքսանդր Իլախաց աշխարհի. — Եւ ի նոյն ամին երեւէր ագեւոր աստղն:

1507 ԹՎ. ԶԾԶ. Նոստա ի Թագաւորութիւն Զիկմոնտ բարեպաշտ Թագաւորն մեր, փետրուարի վեց. և վաղլանեցաւ ԹՎ. ԶՂԼ (1548), ի օրն սըրբոյ Զատիկին:

1509 ԹՎ. ԶԾԷ. Փետրուարի 21. Քնազ Կոստանդին կոտորեց զՊաշարն 1200 ի Պելլէձէքովէն (Belozerskaի Տաւրիդիան նահանգի) Հօրօտաուչան (Horodiszce ի Զէլբաք գաւառի Ռուսաց) և ազատեց 9000 գեղիք ի ձեռաց անօրինաց:

1509 ԹՎ. ԶԾԸ. Վարդապառի ութ աւուրն եկաւ Պոհուան Օլախի վոյվոտան Իլովի վերայ:

1514 ԹՎ. ԶԿԳ. Սեպտեմբերի 8, եղաւ կռիւն Օրչային. զոր Աստուծոյ աշխարհամբ գնազ Կոստանդին 14,000 հոգով կոտորեց զՄուքովցիքն 80,000:

1519 ԹՎ. ԶԿԸ. Եղաւ Սագալին կռիւն, զոր անհաւատ ազգն կոտորեց Պադարն գիլախն, վասն չմիաբանութեան քրիստոնէիցն:

1519 ԹՎ. ԶԿԹ. Խնաւ Զիկմոնդ Թագաւորն՝ որ կոչի Ակուստ. վասն այն կոչի Ակուստ՝ զի Օգոստոս ամսոյն ընծայեցաւ. և Թագաւոր օծեցին ի կենս. դանութեան հօրն, որ էր ԹՎն. ԶԶԹ (1530) յորժամ օծաւ, Փետրուար 20:

1520 ԹՎ. ԶԿԹ. Սուլէմանն Խոնդիքարն նստաւ ի կայսրութիւն:

1524 ԹՎ. ԶՀԳ. Եկաւ Դադարն յԻւովին վերայ, և էանց ի Ս. Գլոր. դայ առջեւէն, որ է Ընդի (Ռուսայ) եկեղեցի, և գնացին մինչեւ ի Եւրասլովն, և դարձաւ. զոր զՄիքիլայն սպանեցին զԻւովցին՝ Սդեքոյին զորդին:

1526 ԹՎ. ԶՀԵ. Սեպտեմբեր ամսոյ. ան ազգն Տանկաց Խոնդքարն Սուլէյմանն՝ կոտորեց զՄանար ազգն, և զԹագաւորն Լուսովիկ փախտական աւրար. և ոչ գիտացին թէ զի եղեւ Թագաւորն, և զՊուստին քաղաքն՝ որ էր գախթն Մանարաց՝ էառ:

1527 ԹՎ. ԶՀԶ. Գնազ Կոստանդին կոտորեց զԴադարն, Քէրօրմանէն այսկոյս հինգ միլ, և էին 25,000:

1530 ԹՎ. ԶՀԹ. Գնազ Կոստանդին վաղլանեցաւ. զոր բազում քաջու թիւնս ցուցեալ փոխեցաւ առ Քրիստոս:

1535 ԹՎ. ԶՀԳ. Բան Դառնովոսքից էառ զՍդարոյտուպն զՄաքովի Բերդն. օգոստոսի 29:

1536 ԹՎ. ԶՀԵ. Ի Կամենեց քաղաքն մեծ քամի եկաւ, և 133 տուն կործանեց. և ի նոյն ամին երկիր շարժեցաւ:

1538 ԹՎ. ԶԶԷ. Սեպտ. 17. Եկաւ Խոնդիքարն սուլտան Սուլէյմանն՝ ի Օլախաց երկիրն, և զԲեդր պարոնն ի յերկրէն եհան, և ընկաւ փախըտական:

1538 ԹՎ. ԶԶԷ. Ապրիլի 7 օրն Աւետման Ս. Աստուածածինն՝ արեգակն խաւարեցաւ:

1545 Ի ԹՎ. Հայոց, ԶՂԳ. Մարտի 11 օրն, Ս. Թորոսի շար(աթուն), մեծ ջուր եկաւ և զՀայու Զրադաքն աւերեց, և զերկու խապախն (Նրմուդ?) քաղքին, և այլ շատ պակասութիւն առաւ քաղքին (Կամենիցու):

1545 ԹՎ. ԶՂԳ. Ապրիլի 20. Պարոն Հրիհորն փառաւոր և զեղեցիկ զանկակ երես ի Ս. Նիկոլայ եկեղեցւոյ, յիշատակ իւրին և իւր հաւասար նշնեցելոց հոգուն համար. ամէն:

1547 Ի ԹՎին Հայոց ԶՂԶ. Օգոստոսի 14 Ս. Աստուածածինն, եկն Ֆրանգի եպիսկոպոսն ի Ս. Աստուածածինն եկեղեցւոյ, և քարոզեց երկու անկամ:

1567 Ի ԹՎին Հայոց ԶՂԶ. Սեպտեմբեր ամսոյ 10 Կամենից քաղքին մեծ մահ եղաւ. Ֆրանգ ազգն և Ըրուզ ազգն խիստ շատ մեռան: Յետոյ այլ կրկին անկամ մեծ մահ եղաւ ԹՎին ԶՂԷ. և այն յետի մահուն այլ շատ մեռան քան զառաջինն:

1547 Ի ԹՎին Հայոց ԶՂԶ. Կամենից քաղաքին ջուր՝ կանանչ դարձաւ. որ բնաւ այդպէս բան չէր եղեալ. զէրայ մահուն ցուցակ էր:

1548 Ի ԹՎին Հայոց ԶՂԷ. Ապրիլի մէկ, օրն Զատիկն կիրակի բարեպաշտ Թագաւորն մեր Զիկմոնդ առ Աստուած փոխեցաւ. Աստուած զիւր հոգին լուսաւորէ:

1548 Ի ԹՎին Հայոց ԶՂԷ. Բարեպաշտ Թագաւորն մեր Զիկմոնդ Ակուստ, ի Թագաւորութիւն նստաւ. զոր Տէր Աստուած ժամանակն երկայնաւ կեաց և զիւր մէկ օրն հազար այնէ:

1549 ի թվին Հայոց ԶՂԸ. տէր Ստեփանոս Ըստամբօլու պատրիարքն եկն ի Կամենից, և Կամենիցն քարոզեց:

1549 թվ. ԶՂԸ. Տէր Վարդերեան Թորոսին որդին մէկ գեղեցիկ և փառաւոր զանկակ երեստ ի Ս. Աստուածածինն եկեղեցւոյ, յիշատակ իւրին նընջեցելոցն: Եւ ի նոյն ամին եկաւ Դաւիթ վարդապետ մի, և Տէր Մեքիսեղեկ կրօնաւոր ի Կամենից քաղաքն, և քարոզեց. և իւր ստրկաւազ մի կայր Ազատ անուն, մահին վաղճանեցաւ. Աստուած ողորմի իւր հոգուն:

1550 ի թվին Հայոց ԶՂԹ. Օլախի պարօնն հեծեալ զրկեց Պարին վերայ՝ որ զԲրէդվիչն բռնէին. և աստուածային զօրութեամբ և Ս. Հոգւոյն կարողութեամբ, երկու երեք հարիւր հոգով զՕլախ հեծելն ջարդեց. զորն ջարդեց, և զայլն ի ջուրն ընկզմեց, աստուածային օգնականութեամբ: (Ո՞վ զով ջարդեց):

1551 ի թվին Հայոց Ռ. Տէր Մակար եպիսկոպոս և Տէր Յակոբ եպիսկոպոսն և Տէր Մարկոս կրօնաւոր նուիրակ իկան:

1551 թվ. Ռ. Շտեֆան պարօնին զորդին՝ անունն Իւոն Վոյվոտայ էր, բերին որ Օլախաց երկիրն տէր դնէին, և ոչ դրին. քանզի երկիրն շաըրվեցաւ:

1551 ի թվին Ռ. Օլախի երկրին Շտեֆան պարօնն՝ Օլախի երկրին զՀոյսերն եհան ի հաւատէ, և զեկեղեցեստան քակեց զամէն բովանդակ՝:

1552 ի թվին Հայոց ՌԱ. Գունվարի 14. Տէր Ստեփանոս Էլմիածնու կաթողիկոսն եկն ի Ֆռանդիստանու, ի լով քաղաքն, և անդ վաղճանեցաւ:

1552 թվ. Հայոց ՌԱ. մարտի 10, օրն հինգշաբթի. Կամենից քաղաքն մեծ կրակ ընկաւ, և 16 ալքաւուտի կրպակ երեցաւ, և եօթն տունն Հայու:

1554 թվ. ՌԳ. Խոնդեբարն Սուլէյմանն զՄուստաֆան զիւր մեծ որդին էսպան:

1556 թվ. ՌԵ. Լուսինն և աստղն ընդ յիբար փակեցան, մայիսի 12, օրն երկուշաբթի. զոր տեսեալ բազմաց և Աստուծոյ ժառփ տուեալ հիացմամբ մեծաւ:

1560 Հայոց թվ. ՌԹ. ի Կամենից քաղաքս՝ զժամացոյցն որ կոչի սաՀաթ, նորեցին և մեծագոյն շինեցին:

1560 Հայոց թվ. ՌԹ. Հոկտեմբեր 15. Ո՞ն Տեսարթ անուն յայտնեցաւ այսմ ժամանակիս. որ և զինքն Օլախի երկրի վերայ պարօն անուանեց. և էր ինքն Սըրպ, այսինքն Արնաւութ. յետոյ զնաց ի քրիստոնէից կայսրն մօտ Ֆէրնանտըր (Փերտինանտոս Ա.) և կայսրն ետ նմա ոչ բազում ինչ զօրս և զամենայն կռւոյց անօթք քաջ պիտանիք, և թէ հրեղէն և թէ բոցեղէն, և թէ սրեղէն. և առաքեաց զինքն՝ որ գայր տիրէր ի վերայ Օլախաց երկրին.

1. Այս ծանօթ պօղպոյի գիպտածին վրայաց դար մի վերլը Երեմիա շէւպի Քէօմիւր, ճանն, եղբայր Երան. Կոմիտասայ, գրէ պաշափա. « ի թվականութեանս Հայոց Ռ. ին, ի » Սելւով քաղաք երկիր Ռախիսին, թաղաւորն Ստեփան զաւանու թեամբ Գունաց, բռնութեամբ » կալաւ Հազար տուն ի Հայոց ազգէ, զորով, դարձուցանել յաղանդս իւր, որք ընդ նորա իշ » խանութեամբ էին. և որք ոչ դարձան՝ նահատակեցան, Գորոց մինն ի բազմաց Խաչատուր » քանանայ ոմն, որ զերկու ալսն եհան, և զերկու մեռան և զտոսն և զլեզուս և զհաստոսիկս » և զչորթունսն՝ նման Գալովկայ արար: Եւ Պաղքոյ անուն ումեմն զճակատն քերթեցին. և » պլ զէսպէս կատարան սպանին և զպաղտմա: Դանիւն յոցա քանանայք էին Ուլախաց ազգէ, » և զլիաւորք սոցա շեպիսկոպոսն իւրեանց, կրամանաւ պիղծ թաղաւորին Ստեփանի. յորմէ » էաւ » (պակասէ):

վասն զի Օլախի երկրին մարդիքն խիստ մեծ նեղութեան մէջ էին, և բազում չարչարանս կրէին ի իւրեանց պիղծ պարոնէն, որ կոչէր Քէդրա Օլլեքսանդրն. և էր ինքն գոռոզ աւել տասնապատիկ քան զՅուլիանոս՝ ի վերայ քրիստոնէից. մանաւանդ եւս առաւել ողորմելի Հայ ազգին զլուխն բազում փորձանս յարոյց. զոր ոչ է արժան խօսել և կամ լսել ումեք. որպէս և կայ ի գրիս յառաջագոյն¹, որչափ ինչ արար եղկելոյ Հայոց ազգին. բայց ինքն Տէր Հաստուոցէ չարին ըստ շարութեան իւրում, և ինքն լիցի վրէժխնդիր իւր ամենակարող զօրութեամբն, Եւ յորժամ եկն զօրովք իւրովք այս առաջասացեալ Տեսրոթն, և մերձեցաւ ի յայդ խուժադուժ երկիրն Օլախացն, նա այդ խորեբայ չընեն՝ Օլախի մեծարարքն՝ ստեցին զիւրեանց երգումն, որպէս և գրել էին նմա, թէ զու գաս նայ մեք զմեր պարոն կու սպաննեմք և քեզ կու Հնազանդիմք, որ զու լինիս մեր վրայ պարոն: Նա այս պեղծ Յուլիանոս փութանակի ժողովեց զամենայն երկիր իւր և մեծ և բազում զօրս, կացոյց ընդ ձեռամբ իւրով. և ինքն եկ և էջ ի Խողինն. և անդ եկաց երկու երեք օր: Խորհուրդն պեղծին այդ էր, որ թէ հզօր ձեռամբ գայր այդ ոմն Տեսրոթ իւր վերայ, նա ինքն անցնէր այս կողմն և փախստական երթայր առ Թազաւորն մեր Զիկմունդ. բայց ոչ ունէր բազում ինչ զօրս. և զոր ինչ ունէր՝ և զայն եւս ահաջուցին մեր իշխանք Վոյվոտայ Եսլլովեցքին, որ երկեաւ և փախստական զնաց առ կայսրն Ֆերնանտ: Եւ այս անօրէնն դարձաւ, և մեծաւ ուրախութեամբ զնաց և նստաւ իւր ժանդ պարոնութիւնն, և զի ոչ էր տուեալ ի վերուստ՝ ոչ ինչ կարաց առնել. և վասն որոյ զրեալ իսկ է, եթէ, Ո՛չ կարէ մարդ առնել (առնուլ) յանձնէ և ոչ ինչ, եթէ ոչ իցէ տուեալ նմա ի վերուստ:

1561 Հայոց թվ. Ռոբորդի, Նոյեմբեր ամեանն ԺԳորդի Փառք Աստուծոյ Հօր անմահի, և Որդւոյն Աստուծոյ Միածնի, և Ս. Հոգւոյն Նշմարտի. այժմ և յաւէտ յաւիտեանս. ամէն: Որ ետ մեզ կարողութիւն համբերութեան իւր ամենազօր մարդասիրութեամբն. և հասոյց զմեզ յայսմ ժամուս, զոր տեսաք զհալածումն և աւարումն նեղչաց և հալածչաց մերոց. որպէս և գրեալ կայ ի գրին այսմ առաջագոյն, եթէ որչափ փորձանս և հալածումս յարուցին ի վերայ ողորմելի և անտիրացեալ ազգիս մերոյ, այդ խուժադուժ երկրին իշխանն, որ կոչի Օլախաց, ամբարիշտ և պիղծ պարոն Ալեքէանտր, որ էր որդին կորստեանն և մարդն անօրէնութեան, ժառանգ դժոխոց և Նեռան կարապետն, հպարտացեալ ի վերայ փառաց իւրոց, իրեւ զսատանայ. համարձակեցաւ ետ պիղծ և լիրբ անզգամութեամբ զայսչափ անօրէնութիւն գործել, զոր գրեալ կայ ի գրիս²: Իսկ բարեգութ և մարդասէրն Աստուած վասն այսչափ նորա անօրէն շարագործութեանն համբերեաց, և ոչ ի նոյն ժամու զնա պատուհասեաց. նայ և մեզ ետ համբերութիւն մինչեւ իսպառ. յաւել իւր բարձր բազկաւ և հզօր ձեռամբ յարուցանել ի վերայ նորին անօրէնութեան գէմ գայս ինչ:

Ոմն Տեսրոթ անուն գուքս յայտնեցաւ ի յաշխարհն Դրանգազ առ քրիստոնէից կայսրն, որ կոչի Ֆերտիստրո. և եկաց առ նա ի մանկութենէ հասակէ մինչեւ ի չափ կատարեալ հասակի. ապա յետ այնորիկ եգիտ իւր արժան զոմն

1. Ոչ յառաջ՝ այլ յետոյ քիչ մ'աւելի երկար գրուած է, ինչպէս տեսնէ ընթերցողն:

2. Սակայն հաւանական է թէ երկարօրէն այլ գրած ըլլար ինչիւնակն, նա և Շտեֆանին հալածանքը:

մեծ իշխան՝ որկոչի Վլադիմիր, և էր ի Լեհիցաշխ արհէն այդ Վլադիմիրն, և ընդ նմա միաբան և համախոհ եղեւ: Եւ էր այս Տեսութն դուքսն կարի աղքատ և անզօր. վասն զի անօրէն ազգն Իսմայէլացիքն որք կոչին՝ զնորա հայրենիք ասիշտակել էին զամենայն ինչ. և ապա այս բարեպաշտ ոմն որ կոչէր Վլադիմիր, բազում գաւառ ունէր, և՛ բերդ ու քաղաք և զիւղք, զամենայն զոր ինչ ունէր՝ եղ գրաւական, և էառ բազում զանձ. և Աստուծոյ օգնութեամբ զօրք ժողովեց և կացոյց զօրավարս և զօրագլուխս, հազարապետս, հարիւրապետս, յիսնապետս և տասնապետս. և զզէնս պատերազմի, սրեղէն, հրեղէն և բոցեղէն, բազում և անթիւ անօթք, Եւ էառ զայս դուքսն և եկն ի այդ խուժադուժ երկրին իշխանին վերայ, որ կոչէր Ալեքշանտր, կրկին անկամ, որպէս զրեալ կայ ի գիրս՝ զառաջագոյն գալուստն իւր յառաջին թղթին, եթէ որպէս դարձուցին և փախուցին Լեհից մեծարարքն, վասն շնորհ առնելոյ այդ կրկին Յուլիանոսին. բայց մեք զերկրորդ գալուստն նորա այժմ գրեմք: Եւ յորժամ եկն և մերձեցաւ ի այդ անօրէնին երկիրն զօրովք և ամենայն ընչիւք իւրովք, փութանակի էանց զլուրն՝ որ կոչ Տուրլու գետ. և այդ անօրէնն ի Պոթչանն (Պոթուչան) էր, բայց ի վերայ ճանապարհին զօրքն իւր եղեալ էր ասպատակութիւն ոչ բազում ինչ, որ զիտէին զճանապարհն նոցա. և ինքն անկեալ էր ի արբեցութիւն, ի յուտել և ի ըմպել, և իւրովք ամենայն իշխանօք, փողովք և տաւուլովք յաղաղս ուրախութեան:

Է. Երբք չորս դրէ չափ բան մի տարուած է այս տեղ, դուքէ յիշած տեղեաց թիւն էր:

Շարայարելի

